

Compositietips

Componeren voor jezelf of ensemble

In 2024 kun je ervoor kiezen om je compositie uit te voeren op je eigen instrument, óf om te schrijven voor een ensemble met een maximum van 5 musici. Deze musici regel je zelf en neem je mee naar het selectieweekend waarvoor je ingedeeld bent. Er geldt geen leeftijdsgrens voor de meegebrachte musici. Tijdens de regioweekenden is altijd een vleugel beschikbaar. Overige instrumenten dienen zelf meegenomen te worden.

Tips voor het componeren voor verschillende instrumenten via de website van het NBE

Allereerst wijzen we je op de handige Composers Toolbox van het Nederlands Blazers Ensemble. Een speeltuin vol tips en gereedschap op het gebied van componeren. Alles is bedacht en gemaakt door de musici van het NBE en door componisten met wie het NBE een nauwe band heeft opgebouwd. In de Toolbox vind je korte filmpjes waarin NBE-musici de mogelijkheden en bijzondere speeltechnieken op hun instrument laten horen en zien: hoe heet het, hoe klinkt het, hoe doe je het, hoe schrijf je het op en wanneer gebruik je het. Ook vertellen (jonge) componisten over hun componeer ervaringen. Bekijk [hier](#) de Toolbox.

Strijkers tips via de PCC website

Op de [website](#) van het PCC vind je filmpjes van het Matangi Quartet over het gebruik van strijkinstrumenten, die vergelijkbaar zijn met de filmpjes over blaasinstrumenten in de NBE Composers Toolbox.

Tips voor verschillende instrumenten:

Tips voor piano

Met de piano kun je als componist alle kanten op, vooral vanwege het grote bereik van ruim zeven octaven. Als je een lage toets indrukt, komt binnenin het instrument een hamertje tegen een dikke snaar. Toetsen die iets hoger liggen hebben twee dunnere snaren en de hoge toetsen hebben er drie. Als je de toets weer loslaat, komt er een dempertje op de snaar en stopt hij met trillen. Je hebt dan geen geluid meer. De bovenste snaren hebben geen dempertje, dus die klinken altijd een beetje door.

Als je wilt dat de toon blijft klinken wanneer je de toets loslaat, kun je 'ped' schrijven. De pianist gebruikt dan het rechterpedaal en dan komen de dempers niet terug op de snaren. Ook als je 'ped' niet opschrijft, gebruiken pianisten vaak pedaal. Wil je dat juist niet, dan schrijf je 'senza ped' ('zonder pedaal'). Je schrijft 'una corda' (letterlijk: één snaar) als je wilt dat de pianist het linkerpedaal gebruikt. Het klavier schuift dan een beetje naar rechts zodat de hamertjes de snaren niet meer volledig raken. Je krijgt dan een wat zachtere klank, die ook anders is van kleur. Het middenpedaal op de vleugel wordt minder gebruikt, maar kan ook een heel mooi effect geven. Alleen de toetsen die op dat moment ingedrukt zijn blijven klinken en de toetsen daarna doen dat niet.

Behalve de toetsen kun je ook op allerlei andere manieren geluid uit de piano krijgen: je kunt aan de snaren tokkelen met je vingers, je kunt een voorwerp op een snaar leggen (je krijgt dan een ander geluid als je die toets speelt) en je kunt zingen met het rechterpedaal ingedrukt. En wat je zelfs ook tegenkomt is bijvoorbeeld het dichtdoen van de klep of een klopje geven ergens op het instrument. Ook dat maakt geluid!

Tips voor slagwerk

Eigenlijk is slagwerk geen instrument, maar een hele verzameling instrumenten. Sommige zijn heel groot, dus als je voor slagwerk schrijft, moet je altijd even bedenken hoe groot het instrument is en of het wel lukt om het te vervoeren voor een concert.

Er zijn te veel slagwerkinstrumenten om allemaal te beschrijven, maar eentje die zeker niet mag ontbreken is de marimba. Het instrument bestaat uit houten staven die in dezelfde volgorde liggen als de toetsen van de piano. De marimba heeft een bereik van vier octaven. Je bespeelt de marimba met stokken, die je mallets noemt. Een slagwerker kan met twee mallets in elke hand spelen, en dus vier noten tegelijk spelen. Je hebt harde en zachte mallets en die maken een groot verschil in de klank die je uit het instrument krijgt. Met harde stokken hoor je vooral de klanken in het hoge register heel duidelijk, terwijl de zachte juist de diepe klanken van het lage register mooi laten klinken. Je kunt als componist opschrijven welke mallets je in gedachten hebt, maar als je het karakter van het stuk duidelijk aangeeft, kan de slagwerker ook zelf geschikte mallets vinden. Je kunt ook binnen een stuk wisselen van zachte mallets naar harde en andersom, maar bedenk wel dat de slagwerker daar even tijd voor nodig heeft. Net als een pianopartij schrijf je een marimbapartij meestal op twee notenbalken.

Een ander bekend slagwerkinstrument is de cymbaal, ook wel bekken genoemd. In grote stukken voor orkest hoor je het instrument vaak op de hoogtepunten, maar ze kunnen ook een zacht, spannend geluid maken. Met zachte stokken kun je bijvoorbeeld goed een roffel spelen, die telkens wat harder wordt. Het maakt ook uit waar op de bekken je precies slaat: in het midden of juist op de rand. Op een hoogtepunt kun je ook de windgong gebruiken: een grote platte gong die je met een grote stok aanslaat. Je kunt daarmee een groot geluid krijgen, dat ook nog wel even nagalmt. Daardoor kun je andere instrumenten in het orkest of ensemble even wat minder goed horen, maar je kunt de gong natuurlijk ook minder hard aanslaan.

Tips voor zang

Je eigen stem: persoonlijker kan een instrument niet zijn. Iedereen heeft een eigen stemgeluid en iedereen kan daar weer andere dingen mee. Toch kun je zangstemmen wel onderverdelen in verschillende groepen: de lage mannenstem is de bas, de hoge mannenstem is de tenor en zo heb je bij vrouwenstemmen de alt en de sopraan. De bariton (man) en mezzosopraan (vrouw) zitten tussen de lage en hoge stem in. Er zijn stukken voor alleen de zangstem, maar meestal wordt de zanger(es) begeleid door bijvoorbeeld piano, gitaar of een ensemble. Als je voor zang en instrumenten schrijft, is het goed om in de gaten te houden of de muzikale zinnen hetzelfde begin en einde hebben als de zinnen in de tekst. Ook kun je de klemtoon in een woord mooi laten samenvallen met een accent in de muziek. Of juist niet, als je daar bewust voor kiest.

Het bereik van de stem verschilt per persoon, maar de laagste bastoon is ongeveer de E in het groot octaaf en hoogste toon voor de meeste sopranen is minstens de A^{''}. Als je een groot bereik wilt gebruiken, kun je ook voor meerdere stemmen schrijven, of zelfs voor een heel koor. Houd er wel rekening mee dat de tekst in de hoge noten iets moeilijker te verstaan is, doordat de klinkers dan een beetje op elkaar gaan lijken. Voor de zanger(es) is het ook moeilijk om lange tijd achter elkaar hoge noten te zingen, dus daar kun je het best wat mee afwisselen.

Je kunt als componist een stem veel verschillende klanken laten maken: met of zonder vibrato, staccato (los) of legato (gebonden). Je kunt ook een Sprechgesang schrijven: dat is tussen spreken en zingen in. Ook kun je een stem laten neuriën of bijvoorbeeld losse letters laten uitspreken, zoals s, tsj, k, enzovoort. Een speciale techniek is de borststem en dat geeft een hard en stoer geluid. Het wordt

gebruikt in bijvoorbeeld rock- en flamencomuziek, maar soms ook in klassieke stukken, vooral op hele dramatische momenten. De borststem gaat niet zo heel hoog: tot ongeveer D''.

Tips voor fagot

De fagot is een geliefd instrument vanwege de warme klank die het instrument heeft. Het is meestal het laagste blaasinstrument in een orkest, met de Bes in het contraoctaaf als laagste toon. Meestal schrijf je een fagotpartij dan ook in de bassleutel, maar als de partij richting de hoogste noten op de fagot gaat, rond de D'', gebruik je de tenorsleutel. Een mooie gezongen klank krijg je het best in het hogere register, waarin de fagottist bovendien minder adem nodig heeft. Een heel lange, lage noot kun je daardoor het best niet schrijven en ook snelle loopjes op lage tonen zijn moeilijk te spelen.

Uit een fagot kun je aantal bijzondere klankeffecten krijgen, zoals de Flatterzunge: de tong van de fagottist maakt het geluid van een rollende R en je krijgt dan een rappend geluid. Glissando is een andere techniek: je glijdt dan van de ene noot naar de andere. Dat gaat niet tussen alle tonen even goed, maar van E naar F in het klein octaaf of van Fis' naar G' werkt het heel goed. Je kunt ook lucht door een fagot blazen zonder een echte toon te krijgen. Met de kleppen kun je dan een ritme geven aan dat geluid. Je schrijft dit door de noten als kruisjes in plaats van bolletjes weer te geven. Je kunt ook het riet losmaken van het instrument en alleen op het riet spelen. Dat kun je ook doen met het hele mondstuk. Een speciale techniek is multiphonics en hiermee kun je de fagot nog een kwart lager laten klinken dan zijn eigenlijke bereik. Die tonen klinken anders dan de 'echte' tonen en dat geeft een bijzonder effect. Het luistert heel nauw hoe je multiphonics precies moet spelen, dus als je dat wilt doen, is het goed even met een fagottist te bespreken wat er precies mogelijk is.

Tips voor hobo

De hobo is een dubbelrietinstrument met een heldere, doordringende klank. Dat is goed om rekening mee te houden als je voor hobo schrijft: hij komt vrij gemakkelijk boven andere instrumenten uit en is daardoor heel geschikt voor solo's. Zeker in het lage register kan de hobo heel sterk spelen, terwijl de klank in het hoge register juist wat zachter wordt. Pianissimo kun je daarom het best niet in de laagste noten schrijven. Het bereik gaat van de Bes in het klein octaaf tot ongeveer G''', maar een hoboïst speelt het liefst tussen ongeveer D' en C'''. Je schrijft een hobopartij dan ook in de vioolsleutel. Je kunt voor een hobo zowel virtuoze loopjes als gezongen melodieën schrijven. Houd er wel rekening mee dat een hoboïst veel lucht nodig heeft, dus dat de frasen niet al te lang kunnen zijn. Ook trillers en tremolo's kunnen heel goed, zolang een tremolo niet groter is dan een tert.

Uit de hobo kun je ook een aantal bijzondere klankeffecten krijgen, zoals Flatterzunge: de tong van de hoboïst maakt het geluid van een rollende R en je krijgt dan een rappend geluid. Glissando, het glijden van de ene noot naar de andere, is ook mogelijk bij een seconde of een tert. Omlaag glijden is makkelijker dan omhoog. In hedendaagse stukken laten componisten de hoboïst ook wel eens de kleppen bespelen zonder te blazen. Je hoort dan dus alleen het geluid van de kleppen zelf. Je kunt ook het riet losmaken van het instrument en alleen op het riet blazen. Of juist alleen in de klankbuis.

Tips voor fluit

De fluit is het hoogste blaasinstrument in het orkest en heeft een bereik van C' tot F''''', al spelen fluitisten het liefst niet hoger dan C'''''. Hoe hoger de fluit gaat, hoe sterker de fluitist kan spelen. Wil je een fortissimo passage schrijven, dan kun je dat dus het best in het hoge register doen, en de mooiste pianissimo's krijg je juist in het lage register.

De fluit is heel geschikt voor snelle articulatie, dus je kunt gerust een snel staccato loopje schrijven. Op veel andere instrumenten is dat een stuk moeilijker. Bedenk wel dat een fluitist veel lucht nodig heeft

en dus vaak wat tijd moet krijgen om te ademen. Op de fluit kun je, net als op bijvoorbeeld klarinet, fagot en hobo, Flatterzunge spelen. Je krijgt dan een rappend geluid en dat schrijf je op door 'flz' te noteren en de noot als een tremolo op te schrijven. Ook een tremolo tussen kleine intervallen kun je gerust schrijven. Een glissando, het glijden van de ene noot naar de andere, kan in de meeste gevallen ook, zolang de twee noten dichtbij elkaar liggen.

Zoals uit alle instrumenten, kun je ook uit de fluit bijzondere klankeffecten krijgen, die componisten vooral in hedendaagse muziek gebruiken. Zo kun je op de kleppen spelen zonder te blazen, je hoort dan dus alleen het geluid van de kleppen zelf. Je kunt ook de kop van het instrument losmaken van het middenstuk, en alleen in de kop blazen. Door met je hand het uiteinde ervan helemaal of gedeeltelijk af te dekken kun je het geluid veranderen.

Tips voor hoorn

De hoorn heeft een vol, rijk geluid en wordt vaak gebruikt om de sfeer van de natuur of bijvoorbeeld een jachtpartij weer te geven. Het is een transponerend instrument en dat betekent voor de hoorn dat een toon een reine kwint lager klinkt dan je hem schrijft. Zo klinkt de laagst geschreven noot, de F groot octaaf, als een Bes in het contraoctaaf, en klinkt de hoogst geschreven noot, ongeveer de C''', als een F''.

Als je je hand in de beker (het uiteinde) stopt, klinkt de toon een kleine secunde lager, en krijgt hij ook een scherpere klank. Je noemt dat een gestopte noot en je kunt daar als componist mee spelen door bijvoorbeeld de hand in de beker te laten doen en hem er al blazend snel uit te laten halen. Dan verandert de toon dus van kleur en wordt hij ook een kleine secunde hoger: het zogenaamde wah-wah-effect. Je kunt ook een demper in de beker doen en dan lijkt het of het geluid van wat verder weg komt.

Je kunt verschillende bijzondere geluiden uit een hoorn krijgen, zoals een glissando: je glijdt dan van de ene noot naar de andere. Schrijf je een langzaam glissando, dan hoor je de tussenliggende noten beter dan wanneer je een snel glissando schrijft. Ook kun je Flatterzunge schrijven: terwijl je blaast, laat je ook je tong snel trillen en je krijgt dan een rasperig, schreeuwerig geluid. Je kunt ook door het instrument blazen zonder een echte toon te maken, je hoort dan vooral het blazen zelf. Iets ingewikkelder, maar wel heel bijzonder, is de techniek die multifonics heet: je zingt een noot en tegelijkertijd speel je een lagere noot. Je hoort dan dus twee tonen tegelijk. Als je dit wilt gebruiken, bespreek dan even met een hoornist wat er precies mogelijk is.

Tot slot: hoornisten hebben niet alleen veel lucht nodig, maar soms ook een beetje rust. Ze gebruiken veel spieren rondom hun mond en die hebben soms wat tijd nodig om weer even op kracht te komen.

Tips voor viool

Met een bereik van de G klein octaaf tot ongeveer de B'''' is de viool het hoogste strijkinstrument. Je schrijft een vioolpartij dan ook in de vioolsleutel. Door het hoge bereik komt de viool in bijvoorbeeld strijkkwartetten en orkesten goed boven de andere instrumenten uit en is het heel geschikt voor virtuoze solopartijen en mooie gezongen melodieën. In het lage register kan een viool ook een ander instrument begeleiden. Veel stukken, zoals strijkkwartetten, hebben twee vioolpartijen, de eerste en tweede viool. Meestal speelt de eerste viool de melodie en de tweede viool de begeleiding.

Qua speeltechnieken kun je met een viool alle kanten op: je kunt gebonden spelen (legato) of juist de noten los van elkaar (staccato). Dat kunnen violisten op één streek. Bij spiccato speel je de noten juist op korte streken en tussen de noten door springt de strijkstok even omhoog en daarna weer terug op de snaar. Je hoort het springerige goed terug in de klank. Pizzicato komt ook vaak voor: violisten

tokkelen de noot dan met hun wijsvinger. Wil je daarna de violist weer laten strijken, dan schrijf je 'arco'.

Iets minder gebruikt, maar wel bijzonder, zijn bijvoorbeeld ponticello en col legno. Ponticello betekent dat de violist dichtbij de kam speelt en je hoort dan een hoog, wat krasserig geluid. Col legno is een techniek waarbij je met het hout van de strijkstok over de snaren gaat. Dat klinkt een beetje griezelig en kan heel mooi in een stuk passen, maar het is niet zo goed voor de strijkstok. Flageoletten, oftewel fluittonen, speelt de violist door met zijn linkerhand de snaar lichtjes in te drukken. Je kunt dan hele hoge tonen bereiken, maar de techniek is een beetje ingewikkeld. Wil je dat schrijven, bespreek dan even met een violist de mogelijkheden. Dat geldt ook voor dubbelgrepen: je kunt twee noten tegelijk schrijven kan twee tonen tegelijk spelen, maar dan moeten ze wel allebei tegelijk met de hand te pakken zijn. Hele akkoorden kun je ook schrijven, maar de violist zal de noten dan één voor één of per twee spelen.

Tips voor altviool

Zoals je al aan de naam van het instrument kunt zien, is de altviool de alt onder de strijkers: meestal hoger dan de cello en lager dan de viool. In bijvoorbeeld strijkkwartetten en orkestwerken is het dan ook het perfecte instrument om de ruimte tussen viool en cello te vullen. De altviool heeft daarom vaak een begeleidende rol, maar er zijn ook genoeg stukken waarin de altviool juist een solopartij heeft.

De altviool heeft als laagste noot een C in het klein octaaf. De lagere noten schrijf je in de altsleutel. Voor de hogere noten gebruik je de violsleutel. De hoogste noot is ongeveer de E^{'''}, al kun je met flageoletten, oftewel fluittonen nog hoger. Dat is een speciale techniek, waarbij je de snaar met je linkerhand lichtjes indrukt. Het kan ingewikkeld zijn om een flageolet te spelen, dus je hiervan gebruikt wilt maken, kun je het best even met een altviolist overleggen.

Andere speeltechnieken zijn, net als bij andere strijkinstrumenten, bijvoorbeeld pizzicato, spiccato, ponticello en con sordino. Bij pizzicato tokkelt de altviolist de noten met de wijsvinger. Spiccato betekent dat de strijkstok na iedere noot even loskomt van de snaar en er vervolgens weer terug op springt voor de volgende noot. Ponticello is een techniek die een wat krasserig geluid oplevert, doordat de altviolist dan vlakbij de kam speelt. 'Con sordino' betekent 'met demper', je zet dan een dempertje op de snaren. Het geluid wordt daardoor niet alleen zachter, maar ook de klankkleur verandert. Componisten gebruiken het om een intieme klank te creëren of om een begeleidende partij niet al te luid te maken, zodat een solist er goed bovenuit kan komen. Dubbelgrepen zijn ook mogelijk op de altviool, zolang de hand beide noten ervan maar tegelijk kan spelen. Hele akkoorden kun je ook schrijven, maar in dat geval zal de altviolist het akkoord gebroken spelen, oftewel: noot per noot of per twee noten.

Tips voor cello

De tenor of bas van de strijkers, zo zou je de cello kunnen noemen. Door de zangerige klank is de cello een heel geliefd instrument. De laagste noot is de C in het groot octaaf en de hoogste is ongeveer G^{''}, maar het hoogste octaaf van dit bereik is wel wat moeilijker te spelen voor de cellist. Meestal staat de cellopartij in de bassleutel, maar voor hogere noten kun je ook de tenorsleutel gebruiken.

Je kunt een cellopartij zo schrijven dat alle noten aan elkaar zijn gebonden (legato), maar staccato kan ook: de noten klinken dan los van elkaar. Als je staccato noten op één strek schrijft, geef je de noten een puntje en plaats je ze samen onder één boog. Spiccato lijkt op staccato, maar dan speel je de noten met korte streken. Tussen de noten komt de strijkstok even los van de snaren en daarna springt de stok er weer terug op. Ook pizzicato is mogelijk: je tokkelt dan de snaren met je eerste vinger. Let

er wel op dat dit niet al te snel kan. Na een stukje 'pizz' kun je 'arco' schrijven als de cellist weer moet gaan strijken.

Uit een cello kun je een aantal bijzondere klankeffecten krijgen. Je kunt bijvoorbeeld met demper, oftewel 'con sordino' spelen. Je zet dan een demper op de kam van de cello, waardoor de klank wat zachter wordt en ook een andere klankkleur krijgt. Een ander effect heet ponticello: je strijkt dan bij de kam en krijgt een tintelende, wat krasserige toon. Wil je juist een wollige toon, dan kun je 'sul tasto' schrijven. De snaren worden dan aangestreden boven de toets in plaats van eronder. Ook kun je een glissando schrijven en dat betekent dat de cellist, terwijl hij strijkt, met zijn vinger van de ene naar de andere noot glijdt.

Iets ingewikkelder zijn de flageoletten, oftewel fluittonen. Dit doe je door met je linkerhand de snaar op bepaalde plekken lichtjes in te drukken. Als je dat wilt schrijven, is het wel goed even met een cellist te overleggen, zodat je precies weet wat mogelijk is. Twee noten tegelijk, oftewel dubbelgrepen, zijn ook mogelijk, maar wel alleen als je de tonen allebei met je hand kunt pakken. Ze moeten daarvoor ongeveer naast elkaar liggen of een van de twee moet een open snaar zijn. Ook kun je hele akkoorden schrijven, de cellist zal de noten ervan dan één voor één of per twee spelen. En tot slot: vibrato. De cellist trilt dan met zijn vinger op één bepaalde plaats, waardoor de toon gaat vibreren. Als je hierover niets voorschrijft, zal de cellist waarschijnlijk met vibrato spelen. Wil je dat juist niet, dan schrijf je 'senza vibrato', oftewel: zonder vibrato.